

Oorlogsverhaal Maarten de Jongh Swemer

Geschreven door Maarten de Jongh Swemer

Maarten werd pal na de eerste bombardementen op het Molukse eiland Ambon geboren. Hij was de tweede zoon van Han de Jongh Swemer, een kapitein in het Koninklijke Nederlands Indische Leger (KNIL). Zowel van zijn moeder, de in Friesland geboren Trijntje Hettema, een tandarts, als zijn vader, hoorde hij in zijn jeugd iets over zijn Indische wortels. Zijn ouders zijn gescheiden toen hij 11 jaar was. Zijn vader zag hij nooit meer terug en zijn moeder, die zichzelf Tia in plaats van Trijntje noemde, was niet in staat over de oorlog te vertellen. Pas in de jaren tachtig lukte het Maarten delen van zijn eigen jeugdverhaal in de tropen bij elkaar te sprokkelen. Dat gebeurde tijdens in Nederland gehouden reünies, omdat de ouderen op die bijeenkomsten hem als één van hen beschouwden. Een deel van de aanwezigen wilde tevens dat hun oorlogsbelevissen niet verloren zouden gaan. Zo tekende Maarten naast hun soms vreselijke herinneringen ook zijn eigen verhaal op, samengesteld uit dagboeken, gesprekken en interviews. Hij noemt het een reis door de hel. Als baby, kleuter en peuter overleefde hij drie bombardementen en vier 'Jappenkampen'. Hij blijft de bovenmenselijke inzet van zijn moeder, nonnen en andere vrouwen in de kampen daar eeuwig dankbaar voor.

Geboren tijdens de bombardementen

Op 8 januari 1942, al snel na de Japanse aanval op Pearl Harbor en de Amerikaanse oorlogsverklaring aan Japan, begonnen de bombardementen op Ambon. Zodra de sirenes klonken, werden schuilkelders opgezocht. Een dagboek van vrienden leert dat de vader van Maarten, een legerkapitein, in de kazerne moest blijven, terwijl zijn moeder bij het begin van die bombardementen op het punt van bevallen stond van haar tweede kindje. Dat werd Maarten, zijn broer Onno was er al. „Tijdens een de hevigste Japanse bombardementen op Ambon werd ik op 22 januari geboren in het militaire hospitaal. Dat ziekenhuis kreeg een 'bijna-treffer' te verwerken. Het plafond stortte gedeeltelijk in, alle tafeltjes met medicijnen sneuvelde. Mijn moeder lag met haar twee kleintjes, Onno van 15 maanden oud en ik als pasgeborene, onder het bed. Ze heeft daar liggen bidden dat het dak niet zou instorten.”

Vader Han benutte als KNIL-kapitein het stafoverleg met een bataljonscommandant om tussendoor even zijn vrouw en zoontjes te bezoeken. „Voor mijn moeder Tia was dit tevens de laatste keer dat ze haar man tijdens de oorlog zag. Ze had zelfs geen idee of ze hem na de oorlog ooit nog levend terug zou zien. De dominee doopte mij vrijwel meteen na de geboorte, omdat hij niet verwachtte dat ik het einde van de week zou gaan halen. De situatie in de stad Ambon werd snel bijzonder nijpend. We moesten op de vlucht voor het oorlogsgeweld dat de stad aan het verwoesten was. We waren uiteindelijk net op tijd, want we verlieten het hospitaal de avond voor de inval aldaar.”

Op de vlucht

In het donker gingen Indische Nederlanders in kleinere groepen te voet op de vlucht. Weg van de bombardementen. „We liepen richting een noodkamp, deels over verharde wegen, deels over modderige paden, want het regende. De weg langs een rivier werd voor een stuk verlicht door een brandende olietank. Sommigen liepen met alleen een koffer, anderen hadden niet meer dan de kleding die ze aanhadden. Mijn moeder, Onno en ik vertrokken op 29 januari, toen ik precies een week oud was. Mijn moeder lag in een nachtpon op een brancard. Ze werd door twee verzorgers gedragen.

Onno lag in de armen van ons Ambonese kindermisje, ik lag in een reiswiegje en werd gedragen door mevrouw Biermans, de vrouw van een onderofficier. Ik weet dit van die mevrouw zelf, want dat heeft ze me tijdens een reünie later verteld.”

Onderweg naar het vluchtelingenkamp moest het gezelschap gedwongen schuilen in een hut. Nadien liep mijn moeder de rest van de weg zelf. Ze stuurden de dragers, feitelijk gewondenverzorgers, terug om andere mensen te gaan helpen. Uiteindelijk bereikten we het noodbunk genaamd De Boskamp. Dat was gevestigd in een diepe, zwaar beboste vallei. Het was gelegen aan een watertje en onzichtbaar voor vliegtuigen. Acht primitieve loodsden boden beschutting tegen het weer. Dat was op zich goed. Toen wij aankwamen bleken helaas wel alle etensvoorraden geplunderd door de lokale bevolking. Mijn moeder kreeg daar bovendien vloeiingen. Ze kon de eerste vierentwintig uur niet opstaan. Honger en ziekten sloegen toe in De Boskamp. De eerste sterfgevallen kwamen ook al snel, door dysenterie, een zware vorm van diarree. Heel gek was dat niet. In het riviertje van die vallei moest water worden geschept om mee te koken en wassen. In dat water werden ook de luiers gewassen.”

In het kamp waren geen klamboes (muskietennetten) voorradig. Dat had als gevolg dat verschillende vormen van de ziekte malaria een voortdurende kwelgeest werden. „Bij mijn moeder vielen de haren uit, met plukken tegelijk. Door spanningen produceerde ze niet genoeg borstvoeding, zodat ik bijna continu huilde, van de honger. Dat moet ook voor andere vluchtelingen vervelend geweest zijn, want in de loods werd in het donker soms geroepen dat kreng de nek om te draaien!” Zijn moeder Tia constateerde tevens dat Maarten apenpokken had. Dat is een tropische virale infectie, met koorts en uitslag. Het waren angstige dagen omdat het slechts een kwestie van tijd leek voordat de Japanners ook Ambon zouden innemen. „Ons kamp werd bereikt terwijl er aan het front nog gevochten werd. Meteen beroofden de frontsoldaten ons van sieraden en horloges. Formeel werd De Boskamp daarna een Japans gevangenkamp. Niemand mocht er meer in of uit.”

De overgave

Begin februari 1942 moest het KNIL-bataljon zich al overgeven. „Het Australische bataljon van de ‘Gull Force’, dat ons had versterkt, bleef wel nog enkele dagen hardnekkig het strategische vliegveld Laha op Ambon verdedigen. Het gecapituleerde KNIL-bataljon, met nog slechts 300 mannen, werd provisorisch in een oud hotel ondergebracht. Pas na veel overleg kregen onze artsen toestemming om gewonden te gaan helpen.” Uiteindelijk moesten ook de Australiërs zich overgeven. De wraak van de Japanners was wreed. „De hardnekkige verdediging van de ‘Gull Force’ had het tempo van hun strategische offensief behoorlijk vertraagd. Ook waren er fikse verliezen aan Japanse kant. Uit wraak stond de Japanse leiding toe dat voor elke gedode Japanner een krijgsgevangene gedood mocht worden. In enkele dagen executeerden de Japanners honderden Australische soldaten met bajonetten en zwaarden. Wat het lot was van de mannen die hadden gevochten in het KNIL-bataljon die hadden gevochten wist niemand.”

Op 26 februari werd de ongeveer 350 bewoners van De Boskamp opgedragen hun spullen te pakken. Via diezelfde modderpaden moesten ze teruglopen naar de verharde weg. „Moeder had nog steeds alleen maar een kamerjas aan. In haar koffer zaten vooral kinderkleren en

etensblikken met vruchten op sap. Op de verharde weg aangekomen werd iedereen als vee in vrachtwagens geladen. Die vertrokken met onbekende bestemming. Veel mensen in die vrachtauto's reden passeerden onderweg door Ambon de huizen die ze inderhaast verlaten hadden. Het huisraad was inmiddels geplunderd, de huizen werden benut door Japanse troepen of waren aan de nieuwe bevolking gegeven. We moesten met velen constateren dat al onze bezittingen weg waren."

Scholencomplex als kamp

Het nieuwe verzamelkamp waarin Europese burgergeïnterneerden terecht kwamen, heette STOVIL, gelegen aan de Ambon-baai. De naam was een afkorting van 'School Tot Opleiding van Inlandsche Leeraren'. Dat scholencomplex had een keuken en een wasgelegenheid. „Bij aankomst werd alle bagage door de Japanners gecontroleerd. Wat zij konden gebruiken werd eruit gehaald. Mannen, vrouwen en kinderen werden over de leslokalen verdeeld. In die lokalen van zeven bij acht meter sliepen wel vijfendertig personen, op een kale stenen vloer. Om elke halve tegel ruimte werd gevochten. Voor patiënten die aan tyfus, dysenterie of malaria leden was een apart lokaal ingericht. In die ziekenzaal stonden de enige bedden van het kamp."

Overdag hingen de mensen op de buitengalerijen rond. Overal hing was te drogen. Het ging er volgens de met Maarten gedeelde herinneringen iets gestructureerder aan toe als in De Boskamp. „Mevrouw Valderpoort, het schoolhoofd, trad op als kampleidster. Zij regelde corveediensten. Er was ook een apart lokaal voor mannen zonder gezinnen. Helaas deelden zij de in hun koffers meegebrachte blikken met eten niet met de elders gehuisveste moeders met hongerige kinderen. Mijn moeder lag met mij in een klaslokaal met prikkeldraad voor de ramen. Gelukkig kreeg ze daar wel wat meer kleding, want er arriveerde gekleurd textiel waarvan dat gemaakt kon worden."

De moeder van Maarten had ondanks haar eigen ellende begrip voor de eenzaamheid van de Japanse soldaten die ver van huis, alleen in een onbekend land, dienst moesten doen. „Zij zongen Japanse liedjes waar hun heimwee uit sprak. Soms klom een soldaat tegen de prikkeldraad-versperring omhoog. Als hij dan een poosje je hand mocht vasthouden, kreeg je een stukje zeep, of een banaan. Arme duvels waren het allemaal daar. Mijn moeder zal nooit vergeten dat ze daar nog een blikje gecondenseerde melk had. Dat had mijn vader meegegeven aan een dokter, voor haar baby, voor mij dus. Ze had het blikje even op een tafel achtergelaten, om op zoek te gaan naar een blikopener. Toen ze terugkwam, constateerde ze dat iemand dat kostbare, levensreddende blikje had gestolen. Terwijl ik die voeding juist zo goed kon gebruiken. Pas toen ik later een beetje pap en een geprakte banaan kon verdragen, veranderde ik van een broodmagere in een magere baby."

Zware mishandelingen

STOVIL was voor Maarten, Onno en zijn moeder het eerste concentratiekamp. Het kamp werd steeds voller door de komst ook van bewoners afkomstig van andere eilanden van het oostelijke bekken van toenmalig Nederlands-Indië. „Eten bleef schaars, eentonig van soort en de geneeskundige verzorging gebrekkig. Door onvoldoende en eenzijdig eten, vooral rijst,

zouden we kunnen bezwijken. Smokkelen was een levensbehoefte, al werd dat eten soms duur betaald. Gelukkig voor ons probeerden welwillende Ambonezen door de omheining van prikkeldraad ons toch stiekem eten aan te reiken. Als ze werden betrappt werden ze zwaar gestraft. Ook de personen die betrappt werden op het doorgeven van briefjes, afkomstig van de krijgsgevangen genomen mannen, stond een zware mishandeling te wachten, soms zelfs met de dood tot gevolg." Maarten vertelt gehoord te hebben wat er op de ochtend van 19 augustus 1942 gebeurde nadat de smokkel van een hoeveelheid van die briefjes ontdekt werd. „De vierenvijftig vrouwen die daarvoor uitkwamen moesten heel lang in de brandende zon in de houding gaan staan. Een zwangere vrouw die bezweek werd daarna met knuppels bewerkt. Alle vrouwen moesten opschrijven met wie ze hadden gecorrespondeerd. Wie aarzelde werd hard geslagen.”

Gelukkig waren er ook enkele bewakers die de andere kant op keken. Maar helaas waren er dat weinig. Maarten vernam ook dat Nederlandse militairen, inmiddels vanuit het krijgsgevangenkamp Tan Tui, ten noordoosten van Ambon, contact probeerden te zoeken met hun families. „Met te smokkelen briefjes wilden zij hen informeren over wie de strijd had overleefd, maar zo hoopten ze ook te weten te komen of hun vrouw en kinderen nog leefden. Dat liep soms slecht af. Enkele tientallen militairen werden betrappt en zo hard met stokken geslagen dat ze het niet overleefden. Anderen raakten door de martelingen door de Kempeitai (de Japanse militaire politie, ook wel ‘Japanse Gestapo’ genoemd) zwaargewond. In de tropen heelden die wonden erg slecht. De linkerarm van mijn vader werd verbrijzeld. Met die arm is het nooit meer in orde gekomen.”

Luchtalarmen en nieuwe bombardementen

Op 27 november werden honderdzestig mannen uit STOVIL verplaatst naar Tan Tui, gelegen in een kokostuin, genoemd naar de Chinese eigenaar. De dag erna volgden driehonderdveertig vrouwen en kinderen. Al snel was volgens Maarten duidelijk dat de loodsen waar ze werden ondergebracht die van de militairen, waaronder zijn vader, waren geweest. „De verplaatsing geschiedde zonder enige informatie vooraf. We werden als beesten in vrachtwagens afgevoerd. De loodsen waar we terecht kwamen waren smerig, en zaten vol luizen en ratten. Op wanden stonden in krijt aantekeningen te lezen, afkomstig van de krijgsgevangenen die daar eerder hadden gezeten. Daar stonden ook namen van door dronken Japanners met ijzeren stokken vermoorde militairen tussen en data van hun vertrek. Aan de weg tussen het vrouwenkamp en een verderop gelegen Australisch kamp was een loods gebouwd ingericht voor de opslag van bommen. Vanuit de lucht was er geen verschil te zien met de gevangenkampen, waarschijnlijk omdat de Jappen er op rekenden dat de geallieerden geen burgerkampen of krijgsgevangenkampen zouden bombarderen.”

De bewoners van het kamp hoorden sinds januari 1943 steeds vaker bombardementen. Die waren volgens Maarten in eerste instantie vooral gericht op de havens in de baai en het nabij gelegen vliegveld. Het was wachten tot de dag dat de bommenloods bij Tan Tui het doelwit zou zijn. Toen er een Japans luchtafweerkanon kwam, was duidelijk dat het menens was. Ook was duidelijk dat de in de kampen aanwezige mannen, vrouwen en kinderen als ratten in de val zouden zitten bij een bombardement.”

Op 15 februari 1943 was het zover. Viermotorige bommenwerpers probeerden vooral de bommenloods te raken. „Bommen explodeerden om ons heen. Met zijn allen vluchtten we het water van de baai in. Daar raakten we dan weer verwond door scherpe koralen. Moeder droeg mijn broer Onno, haar vriendin Marian Hut droeg mij. Om ons heen schuimde het water van de bomscherven en bloed kleurde de golven rood. Ook de Japanse bewakers waren op de vlucht geslagen. Bij een tweede serie bommen werd de bommenloods vol getroffen. Die ging volledig de lucht in. Losgebroke Australische soldaten waren daar bezig om de bommen eruit te rollen. Dat kostte hen uiteraard het leven, maar uiteindelijk waren er vele tientallen gewonde en dodelijke slachtoffers meer te betreuren.”

Noodonderkomen in kerk

Onder het oorlogsgeweld sloegen ook de bewakers van de kampen op de vlucht richting een veiliger onderkomen. „Mannen braken los en kwamen samen met de Aussies ons uit de zee redden. Daar waren we zo ver ingegaan dat we hadden kunnen verdrinken. Op het land was alles verwoest. De enige bezittingen die we nog hadden waren de kleren aan ons lijf, al waren die bij sommigen door de luchtdruk van de ontploffingen ook bijna van 't lijf gescheurd. De Australiërs hielpen ons zoveel ze konden. We kregen zelfs hun dekens. Broer Onno kreeg van een van de soldaten een Australische hoed om zijn hoofdje te beschermen. Die middag begon ook direct de ontruiming van het kamp. Iedereen leek wel gewond; door bomscherven, vuur of anders wel door het scherpe koraal van de zee waarin ze gevlucht waren. In de tropen begonnen wonden snel te zweren.”

De mannen werden met vrachtauto's naar de Adventskerk gebracht, de vrouwen en kinderen naar de Bethanie-kerk. Daar sliepen de moeders op de plavuizen, hun kleine kindjes op bijgeschoven kerkbanken. Ook dat verblijf was rampzalig. Per persoon was er nog geen vierkante meter vloeroppervlak, er waren geen matrassen, geen muskietennetten, geen dekens en lange tijd amper sanitaire voorzieningen. Er was één wc en één kleine badkamer voor 262 mensen, van wie er 150 kind waren. Voor de baby's was er geen verschoning. Opnieuw bleken de Australiërs daar onze vrienden in nood. Zij brachten na een tijdje 60 dekens, een aantal muskietennetten en voor de oudere vrouwen een paar matrassen. Van het geld dat uit het bombardement was gered mocht de ook nog steeds aanwezige mevrouw Valderpoort, het oude schoolhoofd, stoffen en kleren kopen voor wie geen verschoning had. In een troebel klein riviertje naast de kerk mochten vuile kleren gewassen worden. Vanwege het nog altijd aanwezige luchtgevaar mocht de was niet buiten hangen te drogen, want dat zou teveel opvallen. In het kerkje was het dus constant een bedompte en benauwde boel.

Zingen en bidden

Luchtalarmen waren er volgens de later door Maarten opgetekende verhalen bijna dagelijks. „Dan moest iedereen naar binnen en gingen de deuren dicht. Soms vielen er bommen vlakbij. Dan regende het scherven tegen de deuren en ramen en werd iedereen opnieuw bijna krankzinnig van angst. Zingen en bidden was het devies.” Mevrouw Valderpoort vroeg tevergeefs om betere huisvesting. Na enkele weken werden er greppels gegraven, daar werden planken overgelegd en dat werden de nieuwe wc's. „Dat zorgde wel weer voor extra stank in de kerk en ontelbaar veel vliegen die op het eten gingen zitten. Er braken snel ziektes uit. Ouderen kregen buikklachten en raakten aan de diarree, kinderen kregen hoge

koorts, moesten braken, vielen flauw of stierven. Medische verzorging was er amper, en gegeten moest er worden met vaak vuile handen.”

Het was een tijd erbarmelijk overleven in de kerk. Tot alle mannen, vrouwen en kinderen, uit allebei de kerken, met vrachtwagens naar de haven werden vervoerd. „Op 17 maart 1943, precies op de 34ste verjaardag van mijn moeder, moesten we allemaal de Rio de Janeiro Maru in. Dat was een bewapend koopvaardijchip dat eerder als emigrantenschip was gebruikt. De mannen gingen in een ruim, vrouwen en kinderen werden elders ondergebracht. De bodem was bedekt met matten en er waren lage bankjes die werden aangezien voor bedden. De Japanners zagen dat laatste als een belediging, want het waren feitelijk eettafels.” Ze voeren uit met voor de opvarenden onbekende bestemming. Onderweg klonk nog een aantal keren het luchtalarm. „Dan gingen de ruimen dicht en zaten we in doodsangst bij een enkel rood lampje de spanning uit. We zouden dus ook zo maar kunnen worden getorpedeerd. Aanwezige nonnen hielden daar een nonstop bidstonde, om de zegen van de Heer voor een behouden overtocht te krijgen. We kregen aan boord overigens wel goed te eten van de Japanse marine. Veel mensen braakten dat ook weer uit, omdat hun magen daar simpelweg niet meer tegen konden. Na drie dagen varen kwam de boot aan en werd de bestemming duidelijk: Celebes, Makassar.”

Het vierde Jappenkamp: Kampili op Celebes

De mannen werden eerst even ondergebracht in de kazerne van Makassar, maar werden later getransporteerd naar een speciaal gebouwd mannenkamp in de stad Paré-Paré. De vrouwen en kinderen werden naar een verlaten sanatorium gebracht, Kampili genaamd, ongeveer 20 km van Makassar. „Dat werd ons vierde jappenkamp. Op 22 maart werden daar de poorten voor ons geopend. Opnieuw zaten we vast in een concentratiekamp. In april 1943 werden er door koelies (plaatselijke arbeiders) tevens twaalf loodsen gebouwd voor de Hollanders van Celebes. Die waren in het bergdorp Malino samengebracht en geïnterneerd. We zagen ze begin mei arriveren: gezonde, weldoorvoede mensen met koffers en zelfs enkele matrassen. In totaal waren het ongeveer 1200 vrouwen en kinderen. Er waren niet veel families bij die kleding schonken aan ons arme sloebers uit Ambon. De kleding die wel werd afgestaan ging naar een ‘winkelkje’ waar moeders voornamelijk voor hun kinderen iets mochten uitzoeken. Mijn moeder Tia maakte kennis met Suzet van Blom, afkomstig van Celebes. Haar man was verdwenen richting het mannenkamp in Paré-Paré. Zij kwam met haar zoon en dochter naast ons in loods zeven wonen. We zijn altijd bevriend met hen gebleven. Het kamp werd ‘gerund’ door twee ‘kampleidsters’, de harde tante mevrouw Valderpoort, die regelmatig in de clinch lag met de kampcommandant, en mevrouw Joustra, die wat diplomatieker te werk ging.”

In dat concentratiekamp werden alle Hollandse mannen en vrouwen van de eilanden van de Grote Oost bijeengebracht. Daar kwamen in september ook nog mensen uit Timor en Nieuw-Guinea bij, elk met zijn eigen verhaal. Ook zij vertelden van de wreedheden van de Japanners, die lokale bestuurders en paters hadden vermoord. Uiteindelijk zouden er wel 1650 vrouwen en kinderen het kamp bevolken. „Als kampcommandant werd de dienstplichtige sergeant Jamadji aangesteld. Hij bezat een agrarische achtergrond. Men zette met geld dat hij vrouwen in het kamp ontnomen had een varkensstal op.

Ook werden er koeien aangekocht voor melk en hij nam bouwland in gebruik voor groenteteelt. Zo werd het kamp op den duur een soort boerderij ten behoeve van Japanse militaire keukens.”

Landmeisjes, koeienjongens en varkenshoeders

Vrouwen hadden de hele dag corveedienst en moesten in ploegen in de landbouw werken. Kinderen vanaf twaalf jaar werkten 's ochtends in de landbouw en veeteelt. Slavenarbeid. Je had 'landmeisjes', 'koeienjongens' en 'varkenshoeders'. Het leverde niet heel veel vlees voor de kampbewoners op, maar wel tenminste iets. „Door goed management van de dames Valderpoort en Joustra werd dit werkkamp een succesvolle boerderij. In de middag konden de kinderen naar schooltjes gerund door de aanwezige nonnen, omdat er goed gewerkt werd door de moeders en commandant Jamadji tevreden was. Het kamp werd in september 1944 uitgebreid met nog een serie loodsen. De als eerste gekomen groep mensen uit Ambon verhuisden daarheen en in de vrijgekomen huisjes werden naaiateliers ingericht. Moeders moesten daarin de uniformen van de Japanners naaien. De plek verschaftte tevens de gelegenheid om kinderkleertjes te maken of eigen kleding te herstellen.”

Vergeefs probeerde de Japanse kampleiding meisjes te ronselen om als 'troostmeisje' te werken in de Japanse legerbordelen. „Daarvoor gebruikte de Jappen het liefst jonge meisjes, vanaf twaalf jarige leeftijd al. De twee kampleidsters dreigden zich voor de wielen van de auto's te werpen als ze zouden worden afgevoerd. Zonder de dagelijkse leiding van die leidsters zou het management wegvallen. Daardoor zagen ze ervan af en werden er inlandse meisjes voor die bordelen ingezet. Die meisjes kregen wel huisvesting in het kamp.”

Moeder Tia in de keukenploeg

De moeder van Maarten mocht niet als tandarts in het kamp werken. „Gelukkig waren er wel twee mannelijke artsen. Mijn moeder kwam in de vroege keukenploeg te werken. Dat gaf haar de kans om regelmatig wat extra eten aan mijn broertje en mij te geven.” Er was tevens een kamphospitaaltje, gerund door nonnen. Daar werden veel voorkomende vormen van malaria en tropenzweren behandeld. In enkele gevallen mochten patiënten voor een operatie naar Makassar maar patiënten met dysenterie moesten in het kamp blijven. Voor hen was er een barak om ze in te isoleren. Er keerden maar weinig mensen levend terug uit 'de dysenterie barak'. „Ook ik werd daar een aantal dagen in opgenomen. Ik overleefde het als kind wel. Mijn moeder mocht mij na een onbekend aantal dagen gelukkig weer komen ophalen. Als je genezen was van die ziekte betekende dat niet automatisch dat je daarna geen malaria meer zou kunnen krijgen. Gelukkig sterkte ik snel aan en mocht ik naar de bewaarschool, een soort kleuterklas.”

De oorlog verliep gedurende 1944 steeds slechter voor de Japanners. Voor krijgsgevangenen kwamen er wel steeds meer en betere faciliteiten. „Naast een schooltje voor de kinderen werden er voor de ouderen ontspanningsavonden georganiseerd. De Japanse propaganda kwam zowaar foto's en films maken van het 'modelkamp' op Celebes. De productie van voeding voor de Japanners zorgde er ook steeds vaker voor dat er voor 'ons arbeiders' genoeg eten was. Helaas bleven tropische ziekten en gebrek aan medische zorg wel onverminderd hun tol eisen. In april 1945 kwam er nog een andere kwelling richting het

kamp: dolle honden, afkomstig uit naburige kampongs, kwamen er op zoek naar eten. De Japanse commandant deed weinig aan de bestrijding van die plaag: de vrouwen moesten zelf proberen met stokken de dolle honden te beletten de slaaploodsen binnen te gaan. Drie vrouwen weerden zich dapper met stokken tegen de agressieve beesten. Ze werden echter toch gebeten. Omdat er door die langdurige oorlog geen werkende serums meer voorradig waren, stierven ze een pijnlijke dood.”

Het geweld van de luchtoorlog kwam dichterbij

In de zomer van 1945 bereikte de Amerikaanse strijd om de Pacific ook het eiland Celebes. In mei begonnen de bombardementen op Makassar en Paré-Paré, daarna werd het nabij gelegen Japanse vliegveld Limbung het doelwit. „Van heel dichtbij hoorden we het dreunen van de inslagen en zagen we in de lucht bijna dagelijks bommenwerpers van de geallieerden en Japanse jagers. Het geweld van de luchtoorlog kwam steeds dichterbij. Ons kamp werd op 13 juni op last van de Japanse autoriteiten bruin gekleurd, als camouflage.” Na een korte pauze van drie weken werden de bombardementen in de loop van juni hervat, op vrijwel dagelijkse basis. Bij ieder luchtalarm hield iedereen zich schuil in loopgraven. Het was er huiverend wachten op de bommen. Op 1 juli werden er echter oranje pamfletten over het kamp uitgeworpen. Het bericht dat daarop te lezen was luidde: Koningin Wilhelmina is terug in Nederland. De oorlog daar was voorbij. Het zou misschien nog even duren voor het bij ons daar ook zover was, we wisten vanaf dat moment dat de vliegeniers in ieder geval bekend waren met het feit dat dit een gevangenkamp was. Bombardementen zouden ons bespaard blijven, zo werd er geredeneerd.”

Er werd te vroeg gejuicht. Luchtfoto's van het kamp werden door bepaalde experts toch geïnterpreteerd als loodsen voor de legering van Japans luchtmacht personeel van het jager vliegveld Limbung en het kwam “Limbung barracks” op een doelenlijst terecht. Vliegtuigen trokken over, uit vliegtuigen vielen glimmende containers die zich openden en honderden staven loslieten. Er werd nog even geroepen dat het een voedseldropping betrof, het bleken echter staven met brandbommen te zijn. De kleverige napalm bleef overal aan plakken en doorbranden en veroorzaakte gruwelijke diepe brandwonden. Het was aan de deels overdekte schuilloopgraven te danken dat er niet meer doden vielen

Na een volgende regen aan bommen waren alle loodsen tot aan de grond toe afgebrand. Er werd een noodbunk gebouwd in een nabijgelegen bos. Overlevenden trokken daarheen om het vege lijf te redden. Dicht bijeen gepropt werden de nachten doorgebracht. Overdag werd er naar het verbrande Kampili teruggekeerd om te zien of er nog iets te redden was van het vaak in poppen en beertjes van de kinderen verborgen geld en sierraden. Dat was daarin verstopt om het aan het zicht van de Japanners te onttrekken. Met stokjes werd er in de asresten van de loods geroerd, maar alles was verloren gegaan. De ‘varkensjongens’ moesten terug naar het kamp om de verbrande varkens op te ruimen voordat die zouden gaan rotten. Omdat ze zoveel honger hadden scheurden zij soms door de brand gegaard vlees van de kadavers af om dat op te eten.”

Perang habis (de oorlog is voorbij)

In een paar weken werd Kampili min of meer herbouwd. De nog levende gevangenen keerden terug naar het kamp waarvan de keuken nog moest worden hersteld. „Niet ontplofte brandbommen werden geruimd. Ze werden gedemonteerd om de napalm te gebruiken voor onder de kookketels. Op 8 augustus werd op last van kampcommandant Jamadji een herdenkingsdienst gehouden voor de slachtoffers, maar wel volgens de Japanse rituelen. Dat was voor ons Hollanders onbegrijpelijk. Slechts enkele dagen later moest een van de kampleidsters mee met Jamadji naar Makassar. Toen ze terugkwamen werden alle mensen in de koeienwei bijeengeroepen. Jamadji klom op een kistje en sprak: ‘Perang habis. De oorlog is voorbij.’ Niemand durfde te juichen. De bewakers stonden er namelijk nog steeds, met hun geweren in de aanslag. Jamadji trok zich echter wel degelijk terug. Daarna werden er psalmen gezongen en uiteindelijk ook het Wilhelmus. Dat was op 15 augustus. Pas later vernamen we dat Japan officieel had gecapituleerd nadat twee steden door Amerikaanse atoombommen waren vernietigd.”

Mogelijk waren de officieren van het commando op Makassar met de laatste gelegenheid gevlucht naar Japan, want kennelijk stond Jamadji er als sergeant alleen voor. Hij had instructies gekregen volgens ‘The Instrument of Surrender’ en was nu plots belast met de veiligheid van de aan zijn zorg toevertrouwde gevangenen. Wij hoefden niet meer te buigen. De twee kampleidsters namen de leiding over en wij leefden nu in de veiligheid van het kamp dat ons beschermde tegen de twee dagen later direct begonnen Bersiap: de door Soekarno gestarte vrijheidsstrijd. Niet lang daarna landden eindelijk de eerste geallieerde vliegtuigen op Limbung en was er wel een voedseldropping. Kinderen maakten voor het eerst kennis met chocolade bijvoorbeeld.”

De geallieerden maakten ook vrijwel meteen een aanvang met de evacuatie uit het kamp. Australische troepen kwamen aan om voor de veiligheid te zorgen. In Makassar werden series woningen vrijgemaakt. „Mijn moeder, Onno en ik kwamen met nog enkele moeders met kinderen terecht in een van de ruime vrijstaande huizen aan de Michielselaan aldaar. Voor de oorlog hadden daar KNIL-officieren gewoond, tijdens de oorlog Japanse officieren. Toen we dat huis betrokken - dat moet ongeveer in september 1945 geweest zijn – was het nog compleet onduidelijk of de vaders van de daar gevestigde gezinnen ook nog leefden en waar zij gebleven waren na de Japanse capitulatie.”

Familiehereniging

Het Rode Kruis had postkaarten uitgedeeld. Iedereen kon daarop zijn eigen gegevens invullen plus de gegevens van wie men zocht. In het kantoor van het Rode Kruis in Batavia sorteerden vele tientallen vrouwen aan lange rijen tafels de kaarten. Op die manier werden gezinsleden bij elkaar gezocht en later daadwerkelijk families herenigd, voor zover dat nog mogelijk was. In een krant lazen we in advertenties wie bepaalde kampen had overleefd. Via het Rode Kruis kwamen er overzichtsfoto’s van de mannen. Iedere vrouw die haar man herkende knipte een kopje eraf. Mijn vader was een van hen op zo’n foto. Maar met kerstmis 1945 was hij nog niet terug. Kerstmis werd dat jaar met bevriende Australische officieren gevierd.”

Na de bevrijding van Hainan, een Chinees eiland voor de kust van Vietnam, werden Maartens vader Han en een aantal van zijn overlevende collega's per schip overgebracht naar Hongkong. „Mijn vader werd als kapitein in Hongkong bij een miljonair ingekwartierd. Daar kreeg hij nieuwe uniformen en militair ondergoed. KNIL-militairen werden vanuit diverse Japanse krijgsgevangenkampen overal in Zuid-Oost Azië bijeengebracht in een kazerne in Kuala Lumpur, in Maleisië. Daar werd het KNIL opnieuw geformeerd. Ook mijn vader kwam daaraan, ondanks het feit dat hij te lijden had aan oedeem, met grote ophopingen van vocht in zijn lichaam, veroorzaakt door hartfalen, nierziekten of ondervoeding.”

De moeder van Maarten had zich inmiddels aangemeld als tandarts in het Militair Hospitaal in Makassar. „Ze werkte daar een tijd 's ochtends, tot de nasleep van ontbering, ziekte en een kampsyndroom het werk onmogelijk maakte. Bovendien werd ik aan het begin van 1946 erg ziek. Ik kreeg de mazelen, met als complicatie een longontsteking daarbij. Mijn moeder mocht dat via een officieel telegram aan mijn vader laten weten en een paar weken later stopte er plotseling een jeep voor de deur. Mijn vader Han stapte uit. Hij herkende Onno wel, maar het meegebrachte geschenk voor mij gaf hij per ongeluk aan een ander blond jongetje. Maar de familiehereniging was eindelijk een feit. Het is goed te realiseren dat wij dus ongelooflijk veel geluk hebben gehad dat zowel moeder, Onno als ik onze kampen hadden overleefd, en vader de slavenkampen op Hainan. Heel veel andere families werden niet, of incompleet herenigd.”

Nieuwe moorden en aanslagen

De Australiërs gingen weg en werden vervangen door Engelsen en Indiërs. „De Australische troepen hadden niet de wil om na de oorlog nog meer militairen te verliezen in de daarna woedende postkoloniale strijd. De Brits-Indische 'Ghurka' troepen hadden niet de capaciteit een einde te maken aan de anarchie en de moordpartijen. Uiteindelijk namen de Nederlanders, verzwakte en uitgemergelde KNIL-militairen het gezag over. Mijn vader Han werd als kapitein militair commandant van Makassar. Naast ons woonde de familie van kapitein Breemouer, wiens zoon door 'extremisten' op de voorgalerij werd doodgeschoten. Zijn vrouw raakte bij die daad tevens zwaar gewond. Zo ervoeren wij van heel nabij hoe fel, sterk en nietsontziend de nationale beweging in Indië inmiddels was geworden.”

Er werden veel moorden en aanslagen gepleegd op Nederlandse militairen. Aan de andere kant kwamen er toen ook troepen onder Nederlands bevel die de energie en middelen hadden om tegen de terreur op te treden. Een vreselijke tijd brak aan. „Mijn moeder stortte geestelijk in elkaar en kwam in het ziekenhuis terecht. Aan het einde van 1946 werd bij mijn vader ontdekt dat hij 'kampogen' had. Dat betekende dat hij gaten in zijn netvlies had als gevolg van vitaminegebrek.”

In etappes naar Nederland, en weer terug

In februari 1947 vertrok onze complete familie met een schip naar Batavia. Daar logeerden we in Hotel des Indes en moesten we beslissen of we met een troepenschip, in een overtocht van vier weken, of per vliegtuig naar Nederland zouden gaan. Dat troepenschip kon mijn moeder haar man niet aandoen. We gingen dus vliegen, ofschoon mijn moeder daar mede

door haar labiele toestand doodsbenauwd voor was. We ontvingen gebruikte kleding uit de U.S.A. voor de koude winter en leken wel een stelletje landverhuizers.”

De lange vlucht werd in etappes afgelegd. Maarten heeft de reis gereconstrueerd. „We overnachtten eerst in de stad Bangkok. Omdat boven Calcutta de wielen niet uitgingen was iedereen een tijd in doodsangst voor een noodlanding. De dienstdoende boordmecano opende een luik en draaide handmatig met een slinger het langingsgestel uit, waardoor er toch veilig geland kon worden. De reparatie aan het gestel gebeurde in Bombay, later volgde ook nog een overnachting in Cairo. Over Kreta vlogen we richting een besneeuwd en bevroren West-Europa. Uiteindelijk zijn we geland op Schiphol. Het vroom maar liefst 17 graden. Met een bus gingen we naar Utrecht. Het schijnt dat Onno en ik huilden van de kou en eigenlijk het liefst meteen terugwilderen weer naar huis in het warme Makassar. Maar we kwamen aan in de Stadhouderslaan in Utrecht.”

Opa Hetteema, de vader van moeder Tia, was een succesvol zuivelfabrikant en had voor de oorlog een ruim huis gekocht zodat zijn vier kinderen in Utrecht konden studeren. „Wij konden ons daar de hele dag opwarmen bij de brandende kolenkachel. Enige dagen later waren Onno en ik al behoorlijk aangepast aan de situatie. We mochten met een slee spelen in het Wilhelminapark. Nu was de oorlog voor ons echt voorbij.” Anders dan bij de meeste anderen die vanuit voormalig Nederlands-Indische naar Nederland kwamen was de tocht van het gezin De Jongh Swemer niet definitief. „We hadden als KNIL-familie recht op zes maanden recuperatieverlof. Vader moest met kerstmis in 1947 alweer terug. Hij voer met het oude vrachtschip genaamd Kota Inten naar Madoera, waar hij commandant van het Infanterie Veiligheids Bataljon Tjakra Madoera werd. In 1949 werd hij daar bevorderd tot overste.”

Alle vijf bij elkaar, maar niet voor lang

In eerste instantie bleef moeder Tia met Maarten en Onno in Nederland. „Mijn moeder was opnieuw zwanger geraakt. Ze wilde in het toen nog onrustige Nederlands-Indië niet bevallen. Op 5 maart 1948 werd haar derde zoon Frank geboren. Drie maanden later voeren wij met zijn vieren met het passagiersschip de Indrapoera alsnog naar Java, om van daaruit naar Madoera door te reizen. Daar vonden we een korte periode het echte familieleven dat we daarvoor en daarna niet hadden: alle vijf gelukkig bij elkaar.”

Vader Han moest in de loop van 1949 zijn bataljon overdragen aan de TNI, het Indonesisch Nationaal Leger. Hij begreep dat hij niet meer voor de veiligheid van zijn gezin kon blijven instaan. Hij stuurde ons in januari 1950 terug met het gecharterde Britse schip Dorsetshire terug naar Nederland. Nu voorgoed. Vader volgde een paar maanden later. Terug in Nederland hadden mijn ouders min of meer een weekendhuwelijk. Hij werd geplaatst op de Infanterieschool in Harderwijk. Daar nam hij contact op met zijn eerste vrouw en twee dochters uit dat huwelijk. Toen hij vervolgens commandant werd op een kazerne in Roermond voegden die vrouw en dochters zich daar voor vast bij hem. Han koos voor de zorg van dat gezin. Hij redeneerde dat onze moeder als tandarts heel goed alleen voor ons kon zorgen. Met kerstmis in 1952 vertrok hij definitief bij ons. Ik heb hem daarna nooit meer teruggezien.”

De eigen oorlogsgeschiedenis reconstrueren

Maarten is op latere leeftijd veel te weten te komen over zichzelf als jonge peuter en kleuter dankzij overlevenden van de kampen Kampili en Paré-Paré.

Zijn moeder Tia kon er namelijk zelf maar moeilijk over praten. Ze heeft wel nog tot haar zeventigste als tandarts gewerkt.

Vader Han overleed in september 1962, toen hij een kleine tien jaar uit beeld was, op slechts 57-jarige leeftijd.

Broer Onno is uiteindelijk stuurman geworden bij de Royal Interocean Lines.

Maarten zelf koos in Nederland voor een functie in het leger. „Ik werd, ondanks mijn slechte ogen, nachtblindheid en slechte voeten goedgekeurd voor militaire dienst. Ik was wel alleen geschikt voor de logistiek, niet voor de infanterie, zoals mijn vader. Ik heb het leger waarin ik diende nooit verlaten. Momenteel ben ik nog steeds actief als geschiedschrijver. Juist met de in die hoedanigheid opgedane ervaringen kon ik dankzij ontmoetingen tijdens die vele reünies uit de monden van vele ouderen mijn eigen oorlogsgeschiedenis terugvinden. Zij leven inmiddels niet meer, maar aan hen ben ik verschuldigd te zorgen dat hun leed nooit vergeten wordt.”